

Balkanistika a makedonistika v díle Bohuslava Havránka

Ivan Dorovský

Dvacetileté období mezi dvěma světovými válkami bylo pro poznání Makedonie, makedonské lidové slovesné tvorby, makedonských nářečí, dějin, zeměpisu¹ i sociálních poměrů, tzv. makedonské otázky a tudíž také vzájemných česko-slovensko-makedonských a česko-slovensko-jihoslovanských kulturních styků velmi významné. Tvoří samostatnou etapu. V desetiletích 1918–1939 došlo mj. k rozvoji vzájemných hospodářských, politických a kulturních styků a vztahů také mezi ostatními slovanskými národy.

Meziválečná léta mají ve vzájemných česko-slovensko-jihoslovanských a česko-slovensko-balkánských vztazích svá specifika. Patří k nim např. činnost jednoho křídla VMRO na Balkáně a jinde v Evropě a jugoslávsko-bulharský spor o Makedonii. Ten značně zaměstnával také československou diplomacii.² Československý ministr zahraničních věcí dr. Edvard Beneš, který vedl diplomaty k tomu, aby pracovali „*ke sblížení jihoslovansko-bulharskému, aby spolupracovali k dorozumění mezi balkánskými Slovany*“, se již v roce 1926 domníval, že jihoslovansko-bulharský spor spočíval v boji „*o území a speciálně o definitivní národní formování obyvatelstva makedonského, jedním slovem boj o Makedonii*“.³

Po vzniku Československé republiky a Království Srbů, Charvátů a Slovinců v roce 1918 se mezi oběma státy postupně rozvinula značně rozsáhlá hospodářská a kulturní spolupráce, o níž zde nebudu podrobněji psát.⁴

Byly založeny společnosti, jež se zaměřovaly na rozvoj kulturních vztahů. V roce 1922 byla založena u nás Československo-jihoslovanská liga, v Jugoslávii pak v roce 1925 vznikl Savez Jugoslovensko-čehoslovačkih liga.⁵ Prostřednictvím státních orgánů, tj. výnosů ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO) Československo-jihoslovanská liga usilovala mj. o zavádění nepovinné výuky srbocharvátštiny

---

1 Dorovská, Dagmar: České knižní cestopisy o Makedonii po roce 1918. In: Ivan Dorovský: *Makedonci žijí mezi námi*. Brno 1998, s. 125–138.

2 Dorovský, Ivan: Česká diplomacie a slovanský Balkán. In: Týž: *Makedonci žijí mezi námi*. Brno 1998, s. 169–185.

3 Beneš, Edvard.: *Úvahy o slovanství*. Praha 1947, s. 223.

4 Dorovský, Ivan: *Slovanské literatury a dnešek*. Brno 2008, s. 84–93.

5 Viz mj. Skoupý, Arnošt.: Československo-jihoslovanská liga 1920–1938. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, Historie 2*. Praha 1975, s. 31–65.

a povinné vyučování azbuce a srbské cyrilici na českých a slovenských středních školách, jejíž znalost by přispěla k lepšímu vzájemnému poznávání.⁶

Na základě dílčích dohod dvou nově vzniklých samostatných států nebo zcela soukromě přicházelo studovat na univerzité, technice nebo na uměleckých školách v Praze, na technice, vysoké škole zemědělské a vysoké škole veterinární v Brně, na Vysokou školu báňskou v Příbrami, dále na vysokých a středních odborných školách v Bratislavě a v Košicích a do některých dalších českých a slovenských měst na kratší nebo delší dobu mnoho desítek slovenských, charvátských, srbských a makedonských středoškolských a vysokoškolských studentů i zájemců jiných národností jugoslávského státu.⁷

Vznikaly u nás kluby, podpůrné a akademické spolky jihoslovanských a bulharských studentů různé profesní a politické orientace. V Praze byla zřízena např. Jihoslovanská akademická menza (1919) a byl založen Jihoslovanský akademický podpůrný spolek (1920), v Brně vyvíjel aktivity již od roku 1919 Jihoslovanský akademický veterinární spolek. Na naléhání Československo-jihoslovanské ligy byla v roce 1923 v Praze zřízena samostatná kolej pro jihoslovanské vysokoškolačky. Později vznikla podobná kolej také v Brně.⁸ Československo-jihoslovanská liga zřídila v roce 1923 především pro své členy Strossmayerovu jihoslovanskou knihovnu. Spolu se Slovanskou knihovnou, založenou v roce 1924 při našem ministerstvu zahraničí, a Slovanským ústavem (1928) výrazně přispívaly k rozvoji vědecké a kulturní spolupráce mezi Československem a Jugoslávií. Základem jednotlivých národních fondů Slovanské knihovny se staly např. rozsáhlá sbírka tisků a rukopisů prof. Milana Rešetara (1860–1942) vztahujících se k Dubrovniku a jeho literatuře, tzv. ragusiana, a knihovna Branka Vodnika (1879–1926), obě v tehdejších srbocharvátském oddělení. Dr. Edvard Beneš v roce 1928 přislíbil, že „v blízké době bude ... vybaveno jihoslovanské oddělení Slovanské knihovny asi 100. 000 svazky knih“.

V letech 1918–1940 byla přeložena četná díla českých a slovenských autorů do slovinštiny a tehdejší srbocharváštštiny. A také díla srbských, charvátských a slovenských autorů byla přeložena do češtiny nebo slovenštiny. Ve dvacátých a třicátých letech 20. století se rozvíjela tvůrčí spolupráce mezi československými a jihoslovanskými divadelními scénami. Nebylo zanedbatelné ani působení českých hudebníků, herců, uměleckých pedagogů aj. v jihoslovanských kulturních centrech i v dalších městech.⁹ V roce 1930 byla podepsána první kulturní dohoda mezi

6 Viz Beringer, Antonín: O vyučování srbocharváštštině na našich středních školách. In: *Československo-jihoslovanská liga 1923*, s. 60.

7 *Statistická ročenka Republiky československé*. Praha 1932, s. 314.

8 Viz Mašková, Marcela: Makedonci v Československu mezi dvěma světovými válkami. In: Ivan Dorovský: *Makedonci žijí mezi námi*. Brno 1998, s. 187–199.

9 Trávníčková, Martina: *Češi v Makedonii po roce 1945. Česká účast v rozvoji makedonské společnosti*. Magisterská diplomová práce 2010. Vedoucí práce Prof. PhDr. Ivan Dorovský, DrSc., Ústav slavistiky FF MU Brno.

oběma státy, byla založena Jugoslávská knihovna, v níž vycházela (měla vycházet) díla jihoslovanských autorů aj.

Ve dvou meziválečných desetiletích vyšla rovněž některá etnograficko-folkloristická, cestopisná i odborná díla spjatá s Makedonií. K nejvýznamnějším patří např. *Makedonské písně* (1928) Ludvíka Kuby a jeho *Čtení o Makedonii* (1932), nebo cestopisné reportáže lékaře Stanislava Vomely *V srdci Makedonie* (1931), který v letech 1912–1926 navštívil Makedonii celkem pětkrát. Vyvrcholením poznávání makedonské problematiky v meziválečných letech však nesporně bylo vydání *Lidových povídek jihomakedonských* (1932), které díky České akademii věd z rukopisné pozůstalosti Stefana Verkoviče (1821–1893) připravili etnograf, folklorista slavista Jiří Polívka (1858–1933) a ruský slavista Petr A. Lavrov (1856–1929).¹⁰

V takovém politickém a kulturním ovzduší se u nás rozvíjelo slavistické, balkanistické a makedonistické dílo akademika Bohuslava Havránska.¹¹

Havránkův živý zájem o Balkán a jeho jazyky začíná rokem 1923, kdy se na doporučení Jiřího Polívky a s podporou ministerstva školství a národní osvěty vydal na delší cestu po Srbsku a Charvátsku, kde se setkal s prof. Milanem Rešetarem (1860–1942). Jiří Polívka jej poslal k Milanu Rešetarovi proto, že to byl slavista a klasický filolog, jedinečný znalec dubrovnícké literatury a charvátských dialektů a v té době profesor slovanské filologie na záhřebské univerzitě. S největší pravděpodobností J. Polívka znal mj. Rešetarovy práce o čakavských a štokavských nářečích.¹² A chtěl, aby se mladý Bohuslav Havránek dověděl o nich více. Tentýž rok byl B. Havránek také v Sofii.¹³

V zimním semestru následujícího studijního roku (1924) B. Havránek studoval na stipendium ministerstva školství a národní osvěty na univerzitě v Bělehradě u profesorů Aleksandra Beliće (1876–1960) a Henrika Bariće (1888–1957). Za semestrálního pobytu v Bělehradu se Havránek důkladněji seznámil jak s jižními slovanskými jazyky, tak také s albánštinou, novořečtinou a částečně také s turečtinou. V roce 1929 byl na kratším pobytu v Sofii, aby se naučil praktický jazyk a studoval slovanský slovesný vid. A v roce 1937 pobýval v Makedonii a ve Slovinsku,

10 *Lidové povídky jihomakedonské*. Z rukopisů St. Verkovičových vydali Petr A. Lavrov a Jiří Polívka. Praha 1932. Sborník obsahuje celkem 233 pohádek. Rukopis 199 z nich se chová v archivu Akademie věd v Petrohradě (dříve Leningradě). 34 pohádek je z Verkovičovy pozůstalosti v Sofii. Polívkovi je zaslal Ivan Šišmanov. Viz Dorovský, Ivan: Jak se tiskly v Praze Lidové povídky jihomakedonské. In: Týž: *Makedonci žijí mezi námi*. Brno 1998, s. 153–168. Týž: Jiří Polívka a makedonská lidová slovesnost. In: Týž: *Makedonci žijí mezi námi II*. Brno 2008, s. 45–62.

11 Gladkiová, Hana: B. Havránek a balkanistika. In: *Slavica Pragensia XXXIV. AUC Philologica 1–3/1990. Sborník k počtě stého výročí narození akademika Bohuslava Havránska*. Univerzita Karlova, Praha 1990, s. 47–52.

12 Rešetar, Milan: *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*. Wien 1900; Týž: *Der štokavische Dialekt*. Wien 1907. Jeho úplnou bibliografi viz Deanović, Mirko: Milan Rešetar 1. II. 1860 – 14. I. 1942. *Ljetopis Jugoslavenske akademije*. Za godine 1946–1948. Knj. 54. Zagreb 1949, s. 336–361.

13 Bulharský bohemista Svetomir Ivančev ovšem uvádí rok 1922 jako rok první Havránkovy návštěvy Sofie. Marie Havránková však uvádí rok 1923. Viz *Slavica Pragensia XXXIV. AUC Philologica 1–3/1990. Sborník k počtě stého výročí narození akademika Bohuslava Havránska*. Univerzita Karlova, Praha 1990, s. 252 a 301.

kde se zúčastnil všeslovanského pedagogického sjezdu v Lublani. Zkrátka, prvotním cílem jeho návštěv Balkánu bylo prostudování vzájemných vztahů balkánských slovanských a neslovanských jazyků, jejich gramatické struktury a poznání hovorové mluvy a mentality lidu přímo na místě.

Havránkova balkanistická orientace se při hodnocení jeho díla dosud bohužel připomíná nedostatečně.¹⁴ Ostatně on sám se ze své lásky k Balkánu, k slovanskému jihu, k jeho jazykům a kultuře vyznal až mnohem později. Na prvním celostátním balkanistickém sympoziu v Brně, které jsem organizoval koncem roku 1969. Požádal jsem ho tenkrát o úvodní referát. Velmi rád mou prosbu přijal. „*Jak víte,*“ řekl mi, „*do jisté míry jsem stále brněnským učitelem.*“¹⁵

Bohuslav Havránek si ve svém vystoupení vymezil pojem balkanologie pro chápání širší a balkanistika pro pojetí užší. Položil si otázku, proč balkánský prostor (jeho označení) „*budil vědecký zájem*“. Balkán, který patřil do východní části římského impéria, chápal B. Havránek jako „*geografický celek, který měl, a to velmi často, společná politická, hospodářská a správní centra*“. Ve východní části impéria romana se romanizace ostře střetávala s grecizací. „*Druhý takový celek,*“ říká Havránek, „*byla osmanská říše. To, co nás vědecky tak velmi zajímá, je na jedné straně určitá jednota tohoto balkánského prostoru a na druhé straně rozdílnost etnická, a to rozdílnost i v pohledu synchronním, přičemž „synchronním“ nemyslím jen současný stav, ale kterýkoli průřez dobový, i v pohledu diachronním.*“

Podle B. Havránka tento prostor lákal vědecké pracovníky střetáváním antinomií jednotícího a diferenčního proudu. „*Ta antinomie diferenciace a jednoty se velmi jasně odráží, i když jistou dobu dominovala jedna nebo druhá tendence.*“ Odraz té antinomie jednoty a difference spatřoval Havránek ve všem. To, co ho zvláště zajímalo, byly výrazné společné jazykové rysy v etnicky a geneticky různých balkánských jazycích, to, co mají společné ve slovní zásobě.

Bohuslav Havránek velmi precizně, přehledně a srozumitelně vysvětlil, proč tento prostor vždycky lákal jazykovědce, a to jak slavisty, tak romanisty. Je to podle něho rozdílná interpretace uvedených společných jevů. Jedni lingvisté spatřovali řecký vliv (např. K. Sandfeld), jiní to svalovali na ilyrský a thrácký substrát (např. Fran Miklošič). Havránek nepopíral ani řecké působení, ani „*možnost působení substrátu. Sám při své práci balkanistické* (podtržení moje – I. D.), psal Havránek, *jsem dost bojoval proti interpretaci substrátové, ne proto, že bych ji vůbec neuznával, ale proto, že byla často deus ex machina, že všechno se takto vykládalo.*“¹⁶

Vedle grecizace Bohuslav Havránek vždycky zdůrazňoval latinitu (romanitu). Abychom viděli, jak hluboko pronikl při studiu jazykovědných otázek balkanistické povahy, uvedu jedno jeho konstatování, „*že skutečně latinita do imperia romana*

14 Gladkovová, H.: B. Havránek a balkanistika, s. 47–52.

15 *Studia Balkanica Bohemoslovaca. Příspěvky přednesené na 1. celostátním balkanistickém sympoziu v Brně 11.–12. prosince 1969.* Brno 1970, s. 5–9.

16 Tamtéž, s. 5–9.

i na Balkáně pronikla hluboce a stačí fakt románské dakorumunštiny a Meglenoromunů a arumunštiny a mnoho slov románského původu v albánštině, aby nebylo možno oddiskutovat románský vliv na Balkáně, ať jej budeme nazývat latinitou nebo romanitou“¹⁷

Balkanisté pracovali v prvních desetiletích dvacátého století s neúplným, často nedostatečným materiálem. Kromě ilyrsko-thrácké substrátové teorie, kterou mnozí zastávali, bylo tu také tvrzení o tzv. konvergentním vývoji, o vzájemném působení jednoho balkánského jazyka na druhý, které vedlo k určitému společnému výsledku.

Tato složitá lingvistická problematika lákala mnohé jazykovědce svými různými postupy a někdy též nejednotným řešením. A přitáhla pozornost také Bohuslava Havránka. Na rozdíl od koncepce jazykových rodin (Sprachbund), kterou prosazovala jazykověda devatenáctého a prvních několika desetiletí 20. století, s pojetím geneticky se vyvíjejících a postupně se rozcházejících jazyků, se tu nabízelo pojetí geneticky nepříbuzných jazyků, které se sblížují díky společnému území, tedy vyvíjejí se konvergentně, a jež pražská škola nazvala jazykovým svazem. „*Na Balkáně máme živý experiment, který takřka probíhá částečně před našima očima a není zasut nějakým pozdějším vývojem v dávnověké minulosti. A to je také důvod, proč mě vzájemné vztahy balkánských jazyků a vytváření jazykového svazu zlákaly*“ – konstatoval B. Havránek, který vycházel z koncepce Pražského lingvistického kroužku a přijal myšlenku konvergentního vývoje balkánských slovanských a neslovanských jazyků, jejich vzájemného působení a ovlivňování jak v gramatické struktuře, tak také ve slovní zásobě. „*Struktura, jednotný základní model se naplňuje slovním materiálem různých jazyků,*“ řekl B. Havránek ve svém referátu na brněnském balkanistickém sympoziu. Bohuslav Havránek nepopíral zcela žádnou z existujících teorií o vzniku balkánského jazykového svazu nebo o vlivu toho kterého balkánského jazyka na jiný balkánský jazyk. Zastával však názor, že jazyky balkánského jazykového svazu se vyvíjely tak, že na sebe vzájemně působily.

Když byl mladý slavista B. Havránek v zimním semestru studijního roku 1924/1925 na semestrálním studijním pobytu v Bělehradě, první, kdo ho na tuto speciální balkánskou problematiku zlákal, byl romanista a jedinečný znalec albánštiny Henrik Barić (1888–1957). „*Druhý, komu vděčím za své sklony k balkanistice, byl Hertvik Jarník (1877–1939),*“ přiznává se Havránek.¹⁸ H. Jarník byl žákem mj. Frana Miklošiče a později profesorem brněnské filozofické fakulty. Odborně se zabýval také albánštinou.¹⁹ Zdědil rozsáhlou knihovnu po svém otci, rumunistu a balkanistu Janu Urbanu Jarníkovi (1848–1923).²⁰

17 Tamtéž, s. 7.

18 Tamtéž, s. 8.

19 Jarník, Hertvik: *Přepis albánštiny*. Praha 1926.

20 Smrčková, Jiřina: Balkanistické dílo Jana Urbana Jarníka. In: *Studia Balkanica Bohemoslovaca. Příspěvky přednesené na 1. celostátním balkanistickém sympoziu v Brně 11.–12. prosince 1969*. Brno 1970, s. 302–310.

Podíváme-li se na Havránkovu bibliografii, zjistíme, že se již za studií a záhy po nich značně intenzivně zajímal o slovanské a také o jihoslovanské a balkánské jazyky a literatury. Od roku 1921 pravidelně sledoval slovinskou, srbskou, charvátskou a bulharskou odbornou jazykovědnou, literárně historickou i školskou literaturu²¹ a referoval o ní v tehdejší československé (někdy též v jihoslovanské) odborné periodice i v denním tisku.²² Do *Masarykova slovníku naučného*²³ napsal mj. souborné heslo o bulharštině a encyklopedické heslo o Henriku Barićovi a o srbském lingvistu Aleksandru Belićovi, u nichž, jak jsme již uvedli, byl na studijním pobytu. Považuji to za jistou přípravu k tomu, aby se začal důkladněji zabývat balkanistickou problematikou.

Nemohu zcela bezvýhradně souhlasit s tvrzením, že B. Havránek poprvé naznačil „*své balkanistické úvahy při zpracování svého základního díla Genera verbi v slovanských jazycích, když rozebírá užití pasivních participií v makedonských nářečích*“.²⁴ Podle našeho názoru Havránek již při psaní první části uvedeného díla, které předložil jako habilitační spis již v březnu 1926 (knížně vyšel 1928), prokázal jak hluboké znalosti staroslověnštiny, tak také všech slovanských spisovných jazyků. Poznává například, že „*východní část jazyků jihoslovanských vyvíjela se současně s oblastí balkánskou (ztráta deklinace, infinitivu aj.)*“.²⁵ Při citaci odborné literatury o ztrátě infinitivu uvádí, že Sandfeld-Jensen „*pro společnou ztrátu a náhradu zaň v rum.(unštině), bulh.(arštině), (mak/edonštině/ a č./ástečně/ v srb./šti- ně), alb.(ánštině) a n.(ovo)-ř.(ečtině) hledá východisko v řeč.(tině)*“.²⁵

Nedomnívám se, jak by si možná mnozí přáli, že Bohuslav Havránek psal o makedonštině. Nikoli. Vždycky vycházel ve svých studiích a psal výhradně o slovanských spisovných jazycích. Ovšem uvádí, že „*pramenem pro poznání současného jazyka mi byly především texty lidové*“.²⁶ Pro tehdy ještě nespisovnou makedonskou normu nebo pro historické doklady vybíral příklady z makedonských dialektů. A především z dialektů jihomakedonských, které měly nejbliže k staroslověnštině.

Sledujeme-li, z jakých zdrojů B. Havránek pro svou práci o slovesech čerpal dokladový materiál, zjistíme, že znal: materiály pro jihoslovanskou dialektologii Baudouina de Courtenay, Belićovy práce o dialektech východního a jižního Srbska

21 B. Havránek deset let byl gymnaziálním profesorem, z toho v letech 1920–1930 na zkrácený úvazek. Poslední dva roky mu byla poskytnuta úplná dovolená.

22 Tylová, Milena: Bibliografický soupis publikovaných prací akademika Bohuslava Havránka. In: *Slavica Pragensia XXXIV. AUC Philologica 1–3/1990. Sborník k počtí stého výročí narození akademika Bohuslava Havránka*. Univerzita Karlova, Praha 1990, s. 309–358.

23 *Masarykův slovník naučný I*, Praha 1925, s. 679–680, 391, 446. V charakteristice bulharštiny sice uvádí, že z bulharských nářečí vznikl v 9. stol. první slovanský jazyk spisovný, ovšem poznamenal, že jde o jihomakedonský dialekt okolí soluňského. Ve svých pracích nikde nepsal o staroslověnštině jako o starobulharštině.

24 Gladkovová, H.: B. Havránek a balkanistika, s. 47.

25 Havránek, Bohuslav: *Genera verbi v slovanských jazycích I*. (Předloženo 13. ledna 1926), Praha 1928, s. 10. *Genera verbi v slovanských jazycích II*. byla předložena rovněž v lednu 1926, vyšla však až o jedenácti letech později (1937).

26 Tamtéž, s. 8.

a Makedonie, u něhož byl na semestrálním studijním pobytu, Oblakovy Macedonische Studien, zápisy lidově slovesných výtvorů, které pořídil Kuzman Šapkarev.²⁷ Nejvíce se však mohl opřít o Oblakovy zápisy²⁸ a o dialektologické práce Aleksandra Beliče.²⁹

Balkanistickou povahu má Havráňkova stať *Zur phonologische Geographie. (Das Vokalsystem des balkanischen Sprachbundes)*,³⁰ připravená pro mezinárodní kongres fonetických věd, který se konal v Amsterdamu počátkem července 1932 a jehož se Havránek zúčastnil. V ní zdůraznil mj. „možnost vykládati společné znaky konvergentním vývojem jazyků, (...) stanovit a vysvětliti charakteristické společné korelace vokálního systému balkánských jazyků“³¹

Jestliže Bohuslav Havránek dosud prokazoval svůj zájem o makedonské dialekty tím, že ve svých slavistických statích uváděl příklady také z makedonského terénu, pak ve stati *Románský typ perfekta factum habeo a casus sum, casus habeo v makedonských dialektech* se na konkrétním materiálu z balkánských a z dalších slovanských a neslovanských jazyků vyjádřil k výrazným balkánským morfologickým znakům, které jsou vlastní makedonským nářečím a také současné spisovné makedonštině.³²

Havránkovy výklady uvedeného typu makedonského perfekta jsou založeny na srovnávacím principu a jsou doloženy příklady hlavně z albánštiny, novořečtiny, rumunštiny, z arumunských a meglenorumunských nářečí a přirozeně z makedonských dialektů. O funkci participia perfecti passivi v slovanských jazycích psal již v II. díle svých *Genera verbi v slovanských jazycích*.³³ Makedonské příklady, kterými svůj výklad ve spise *Genera verbi v slovanských jazycích* a v uvedené stati o perfektu doložil, jsou převzaty z nářečních materiálů především z jižní Makedonie (okolí Soluně), dále z Debarska, Kosturska, Bogdanska, Gevgelijska, Ochridska, Lerinska a Prilepska.³⁴ Doklady nacházel zejména v pracích André Mazona,³⁵

27 Viz Havránek, Bohuslav: *Genera verbi v slovanských jazycích II*. Praha 1937, s. 157–175. Vyšly v Šišmanovově Sborníku za narodni umotvorenija, nauka i knižnina.

28 Oblak, Vatroslav: *Macedonische Studien. Die slavischen Dialecte des südlichen und nordwestlichen Macedoniens*. Wien 1896.

29 Belič, Aleksandar: *Dijalekti istočne i južne Srbije*. Beograd 1905.

30 Vyšel jak v aktech kongresu, tak také ve sborníku z konference členů Pražského lingvistického kroužku, Praha 1933. Byl též přetištěn v *Reading in Linguistics II*. Chicago-London 1966, s. 15–21.

31 Havránek, Bohuslav: *Románský typ perfekta factum habeo a casus sum, casum habeo v makedonských dialektech*. In: *Mélanges P. M. Haškovec. Sborník prací věnovaných památce prof. dr. P. M. Haškovece*. Brno 1936, s. 154.

32 Tamtéž, s. 147–154.

33 Havránek, B.: *Genera verbi v slovanských jazycích II*, s. 77.

34 Byly zapsány makedonskými sběrateli lidově slovesnosti a uveřejněny v sofijském Sborníku za narodni umotvorenija i narodopis 1889 a násl. a ve sborníku *Izvestija na seminara po slavjanska filologija* 1905 a násl.

35 *Contes slaves de la Macédoine sud-occidentale*. Paris 1923.

Afanasije Matvejeviče Seliščeva,³⁶ Mieczysława Małeckého,³⁷ D. Ivanova,³⁸ Aleksandra Beliče³⁹ a některých dalších autorů.

Jestliže se B. Havránek po mnoha letech znovu vrátil k typu makedonského perfekta aktivního s participiem pasivním typu *toj e dojden, e padnat*, učinil tak proto, „že práce shora uvedené potřebují podle mého názoru doplnění a oprav: nepřehlízejí totiž vůbec k tomuto druhému makedonskému préteritu s pasivním participiem typu *+casus est. ... Mám proto za to, že ve svém spise jsem v této otázce blíže pravdě, než je většina shora uvedených statí a zmínek*“.⁴⁰

Jak jsem již uvedl, Havránekův „malý článek, stručný článek“ (jeho označení na konci textu) svým názvem prozrazuje, že se bude zabývat „románským typem perfekta v makedonských dialektech“, ve skutečnosti je to však srovnávací studie, jakých v té době bylo v jazykovědě velmi poskrovnu. Sleduje v ní velmi zasvěceně slovansko-neslovanské shody a rozdíly, např. rozdíly mezi makedonskými slovanskými i románskými nářečmi a albánštinou, rumunštinou, dakorumunštinou, novořečtinou a severními řeckými nářečmi.

„Je zřejmé,“ píše B. Havránek, že „rozložení perfektivních typů *factum habeo a casus sum* v balkánských jazycích je v těsné vzájemné souvislosti, ale nejde o naprostou jednotu.“ Poté je Havránek roztrídil do tří základních vrstev: a) s jedním typem *factum habeo, casus sum*, který lze najít v albánštině a dakorumunštině, b) s dvěma typy u některých objektových a subjektových sloves v novořečtině (*echo demeno, ime ftasmenos*) c) a třetí vrstvu, v níž se vyskytují oba typy *factum habeo, casus sum*. V uvedeném rozvrstvení pak Havránek rozlišil dvě jádra: *dakorumunsko-albánské a novořecké*. Vrstvu střední považuje za *přechodnou*.⁴¹ Nemíním podrobněji rozebírat a hodnotit Havránekův cenný příspěvek, uvedu zde ještě aspoň jeden jeho závěr: „Ony tři balkánské vrstvy našeho préteritálního typu jeví se v tomto osvětlení jako tři vývojové etapy jediného jádra, balkánské romanity.“⁴²

Je známo, že hlavní oblastí Havránekova odborného zájmu bylo slovanské sloveso. Zkoumal je jak v staroslověnštině, tak také ve všech slovanských spisovných jazycích.⁴³ V případě makedonštiny pak v nářečích, protože makedonština neměla tenkrát kodifikovanou spisovnou normu. Na témata spojená se slovanským slovesem zadával také studentům seminární a disertační práce.⁴⁴

36 *Očeki po makedonskoj dijalektologii* I. Kazaň 1918.

37 *Cechy balkańskie w jazykach Macedonji; Dwie gwary macedońskie*, 1., Kraków 1934.

38 *Gevgeljskijat govor*. Sofija 1932.

39 *Galički dijalekat*. Beograd 1935.

40 Havránek, B.: Románský typ perfekta, s. 148.

41 Tamtéž, s. 150.

42 Tamtéž, s. 151–152.

43 Např. Srovnávací studium gramatické stavby slovanských jazyků. *Slavia* 22, 1953, s. 241–249; Základní konfrontace podmínek a výsledků vývoje češtiny a bulharštiny. In: *Československo-bulharské vztahy v zrcadle staletí*. Praha 1963, s. 369–373; Též bulharsky ve sborníku *Čechoslovakija i Bălgarija prez vekovete*. Sofija 1963, s. 457–462.

44 V roce 1938 vyslal na semestrální studijní pobyt do Bulharska dva své nadané žáky: Karla Horálka a Arnošta

Z toho, co jsme dosud uvedli, je zřejmé, že Makedonie, její jazyk, literatura, kultura i způsob života lidu Bohuslava Havránka velmi zajímaly. Po první cestě v roce 1937 podnikl následujícího roku (1938) do Makedonie delší cestu, zejména do její řecké (egejské) části. V Řecku navštívil Svatou horu (Athos) pravděpodobně s cílem zjistit na místě informace o staroslověnských památkách. Poté se přes Bulharsko vrátil do vlasti.⁴⁵

Po prvním slavistickém sjezdu v Praze v roce 1929 a po druhém sjezdu v Krakově a ve Varšavě se měl třetí mezinárodní sjezd slavistů konat v Bělehradě.⁴⁶ Od předcházejících dvou sjezdů se lišil mj. tím, že byly vytvořeny tři sekce a rovněž zvláštní sekce pro balkanologické a fonologické otázky. Na organizaci práce ve fonologické sekci se nejaktivněji podílel Pražský lingvistický kroužek, především jeho členové Bohuslav Havránek a Nikolas van Wijk.

Bohuslav Havránek se obdivuhodně zapojil do příprav sjezdu a připravil několik příspěvků. Tak např. písemně odpověděl na otázku o slovesném vidu v praslovanštině a v nejstarších fázích slovanských jazyků, o vztahu funkce, významu a tvaru slova, o vzniku absolutních slovesných konstrukcí, vyjádřil se k otázce klasifikace morfologických typů skloňování a časování, k nejstarším fázím jednotlivých slovanských jazyků (nářečních skupin) i k sestavování lingvistické bibliografie. Ke zpracování a vydání staroslověnského slovníku B. Havránek napsal: „*Za naléhavý úkol slavistiky považuji však také zpracování lexikální zásoby období symeonovského, poněvadž právě toto období položilo základ k slovní vrstvě jazyka církevněslovanského potřebné pro speciální účely jazyka spisovného, která pak do značné míry přešla i do nových spisovných jazyků slovanských.*“⁴⁷

V balkanistické sekci chtěl B. Havránek vystoupit s již zpracovaným a zaslaným příspěvkem o společných znacích balkánských jazyků, „*kteřé je mohou charakterizovat jako jazyky náležející k jednomu jazykovému svazu*“. Úvahy a závěry, k nimž Havránek dospěl např. o sblížování jazyků, o synkretismu pádové stavby v balkánských jazycích, jsou platné a aktuální také dnes. Balkanistický charakter má Havránkův příspěvek zaslaný neuskutečněnému bělehradskému sjezdu, v němž se na příkladu balkánských jazyků vyjádřil k otázce fonologických systémů tzv. jazykových svazů.

Ve všech balkanistických pracích B. Havránka zastával názor o konvergentním vývoji, který podle něj předpokládá jistý stupeň bilingvismu nebo dokonce poly-

Gerada. V samostatném příspěvku pojednávám o životě a zaměření studenta Arnošta Gerada. Dorovský, Ivan: Nerealizovaný balkanista Arnošt Gerad. In: *Slovanský jih* 12, 2012, čís. 4, s. 3–8.

45 Bohužel, neměl jsem dosud možnost nahlédnout do jeho případných písemných zpráv z cest, které nepochybně zanechal.

46 Měl proběhnout ve dnech 18. až 25. září 1939. Byl však odvolán, protože začala 2. světová válka.

47 *III međunarodni kongres slavista*. Reprint-izdanje materijala neodržanog kongresa. Priredio Bogoljub Stan-ković. Slavističko društvo Srbije, Beograd 2008, 472 s.

lingvismu. Dospěl k závěru, že „na vývoj jazyků mají vždy význačný vliv obchodní, administrativní a kulturní centra a cesty“.⁴⁸

Kdybychom chtěli charakterizovat vědecké zaměření Bohuslava Havránka, mohli bychom napsat, že to byl vynikající slavista s výrazným bohemistickým a balkanistickým zaměřením. Mnoho let byl předsedou Mezinárodního komitétu slavistů. Balkanologická problematika jej zaujala již na počátku jeho odborné orientace a neopustila jej po celý život.⁴⁹

Балканистиката и македонистиката во делото на Бохуслав Хавранек

По краткото излагање за чешко-словачко-југословенските врски во првата половина од 20 век авторот обраќа внимание на интересот на славистот и балканистот Б. Хавранек за Балканот и неговите јазици. Неговата балканистичка ориентација, за жал, недоволно се наведува во стручната литература. Хавранек ги проследи заемните односи меѓу балканските словенски и несловенски јазици и прегледно објасни, зошто Балканот ги приведукаше лингвистите. Тој поаѓаше од концепцијата на Прашкиот лингвистички кружок и ја прифатил тезата за конвергентниот развој на балканските јазици. Не пишувал посебно за македонскиот јазик, тој пишувал само за словенските литературни јазици. Но тој за своите стручни студии црпише материјал од југословенската дијалектологија, од дијалектите на источна и јужна Србија и Македонија, од записите на К. Шапкарев и од студиите на В. Облак. Конкретен интерес за македонските дијалекти тој докажа во својата статија за романскиот тип на инперфект во македонските наречија, во која примени споредбен принцип и потврди не само со примери од македонските дијалекти, туку и од несловенските јазици и наречија. Според негово мислење конвергентниот развој претпоставува определена степен на билингвизам или полилингвизам.

---

48 Tamtéž, s. 491–493.

49 Nakonec jedna moje osobní vzpomínka na Bohuslava Havránka. Když na 1. celostátním balkanistickém sympoziu v Brně v prosinci 1969 z programu zjistil, že budu mluvit o makedonském kosturském nářečí v dnešním Řecku a o slovanských toponymech v Řecku, vzal si mě stranou a povídal: Vaše referáty si velmi rád vyslechnu. Makedonská nářečí mě také zajímala, už když jsem byl ve Vašich letech. Pokračujte v jejich zpracování.